

**JĒKABPILS APRINĶA VIESĪTES PILSĒTAS DDP IZPILDU KOMITEJAS
1944. GADA ARHĪVA DOKUMENTU VĒSTURISKĀ UN ARHĪVISKĀ
VĒRTĪBA**
***HISTORICAL AND ARCHIVAL VALUE OF DOCUMENTS OF THE 1944
ARCHIVES CAUNCIL OF WORKERS' DEPUTIES OF THE VIESITE CITY
OF JEKABPILS DISTRICT***

Anda Sloga

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, anda_sloga@inbox.lv, Viesīte, Viesītes novads, Latvija
Zinātniskais vadītājs: **Aleksandrs Ivanovs**, *Dr.hist., viesprofesors*

Abstract. *The topicality of the research is the determination of the historical and archival value of the 1944 archive documents of the executive committee of the Viesite City Council of Workers' Deputies of Jēkabpils District. The aim of the article is to reflect the documents accumulated in the LNA Jēkabpils Zonal State Archive regarding the above-mentioned period of time and their historical and archival value. Tasks of the article: to reflect the criteria a document values, to reflect the composition of archival documents about the cases created in 1944. The article discusses the basic principles and criteria set out in the unified basic regulations of the State Archives of the Soviet Union approved by the USSR Council of Ministers, which had to be observed when determining the value of documentary material, preparing them for permanent storage in the state archives.*

Keywords: *archival value, assessment historical significance, Council of Workers Deputies, historical significance, Soviet Union, Viesite city.*

Ievads

Pētījuma aktualitāte balstās uz padomju varas laika dokumentu apzināšanu un izpēti. Raksta ietvaros tie ir Jēkabpils rajona Viesītes pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas 1944. gada arhīva dokumenti, kas sniedz potenciālajiem pētniekiem un plašākai sabiedrībai informāciju par Viesītes pilsētas vēsturi. Rakstā aplūkoti PSRS Ministru padomes apstiprinātie „Vienotie Padomju Savienības valsts arhīvu pamatnoteikumi” (1962), tajos noteiktie pamatprincipi un kritēriji, kādi bija jāievēro nosakot dokumentālā materiāla vērtību, sagatavojot tos pastāvīgai glabāšanai valsts arhīvā.

Raksta mērķis – izvērtēt LNA Jēkabpils zonālajā valsts arhīvā uzkrātos dokumentus par iepriekšminēto laika periodu un noteikt to vēsturisko un arhīvisko vērtību.

Raksta uzdevumi:

- 1) noskaidrot dokumentu vērtību kritērijus;
- 2) atklāt arhīva dokumentu sastāvu par 1944. gadā izveidotajām lietām.

Pētījuma gaitā tika analizēti literatūrā un arhīvos pieejamie dokumenti, kā arī citi avoti.

Analīzes procesā tika izmantotas vairākas pētnieciskas metodes: avotpētnieciskā analīze jeb vēstures avotu ārējā un iekšējā kritika, vēsturiskā un loģiskā un dokumentu analīze.

Dokumentālā materiāla vērtību kritēriji

Latvijas Nacionālā arhīva Jēkabpils zonālajā valsts arhīvā (turpmāk – LNA JZVA) tiek glabāti nozīmīgi dokumenti par Viesītes pilsētas vēsturi, notikumiem, kas risinājās nacistiskās Vācijas Latvijas okupācijas laikā un PSRS pastāvēšanas otrajā periodā. Šie dokumenti tika veidoti sākot ar 1944. gadu Jēkabpils rajona Viesītes pilsētas Darbaļaužu deputātu Padomes izpildu komitejā (turpmāk – Viesītes pilsētas DDP). Raksta autores interese saistās ar to, kādi tieši dokumenti tika komplektēti (šodien tiek lietots termins – dokumentu uzkrāšana) patstāvīgai glabāšanai valsts arhīvā atbilstoši noteiktajam vienotajos Padomju Savienības valsts arhīvu

pamatnoteikumos (*Основные правила работы государственных архивов СССР, 1962*). Saistībā ar PSRS Ministru padomes apstiprinātajiem noteikumiem par PSRS valsts arhīva fondu, PSRS Galvenais arhīva direktorāts pārstrādāja spēkā esošos noteikumus, instrukcijas un metodiskos norādījumus, apvienojot tos vienotajos Padomju Savienības valsts arhīvu pamatnoteikumos. Šie arhīvu pamatnoteikumi tika izdoti 1962. gadā Maskavā. Noteikumus sagatavoja PSRS Ministru padomes pakļautībā esošā Galvenā arhīva direktorāta darbinieki, PSRS centrālā valsts arhīva, republiku, teritoriju un reģionu arhīvu iestāžu darbinieki, kā arī Maskavas Valsts vēstures un arhīva institūta fakultāte.

Svarīgi noskaidrot kādi dokumentālā materiāla vērtību kritēriji bija jāievēro komplektējot arhīva fondus. Šajos noteikumos tiek izmantots termins “dokumentālo materiālu vērtības ekspertīze”, nevis “dokumentu izvērtēšana” kā tiek lietots mūsdienās. Termins – dokumentārie materiāli – ietver: valsts iestāžu un valsts pārvaldes aktus, noteikumus, statūtus, rīkojumus, protokolus, pārskatus, plānus, rasējumus, oficiālo un privāto saraksti un citu kopējo saraksti, slepenu un tehnisku iestāžu, organizāciju un uzņēmumu dokumentāciju, kā arī zinātnisko un māksliniecisko darbu manuskriptus, mūzikas manuskriptus, memoārus, dienasgrāmatas, plakātus, skrejlapas, aicinājumus, sludinājumus, filmēšanas negatīvus un pozitīvus, fotogrāfijas, skaņu ierakstus un citas autentisku dokumentu vai to aizstājēju kategorijas. Šajos noteikumos par dokumentālo materiālu vērtības ekspertīzi tiek saukta visaptveroša dokumentālo materiālu izpēte, pamatojoties uz padomju arhīvu pētījumos izstrādātajiem principiem un kritērijiem. Izpēte tika veikta, lai noteiktu dokumentālo materiālu zinātnisko, politisko un praktisko nozīmi un to atlasī glabāšanai vai iznīcināšanai. Dokumentālo materiālu zinātniskās un praktiskās vērtības ekspertīzes pamatprincipi bija: vēsturiskā pieeja, to visaptveroša un kompleksa novērtēšana. Vēsturiskā pieeja ietvēra dokumentālo materiālu satura novērtēšanu, pamatojoties uz vēsturisko situāciju, kurā darbojās fonda veidotājs. Lai veiktu visaptverošu un kompleksu novērtēšanu tika ņemti vērā visi faktori, kas var ietekmēt dokumentu vērtības noteikšanu, ne tikai no tā laika skatupunkta, bet arī perspektīvā, dokumentu nozīme un vieta fonda sastāvā, saistība un savstarpējā mijiedarbība ar citu fondu materiāliem. Dokumentu vērtības ekspertīze tika veikta, pamatojoties uz noteiktiem kritērijiem: dokumentālo materiālu saturs, to rašanās laiks un vieta, institūcijas (personas) nozīmīgums, kuras darbībā tie tika izveidoti, juridiskā spēka autogrāfisms, autentiskums, absorbcija (nospieduma eksemplāri), paleogrāfiskās iezīmes, lingvistiskās, mākslinieciskās un citas pazīmes, dublikāti, dokumentu fiziskais stāvoklis un arhīva fondu pilnvērtīguma pakāpe. Par glabāšanas termiņiem noteikumos noteikts, ka dokumentārie materiāli, kuriem ir politiska, zinātniska, tautsaimnieciska, kultūras, mākslas vai cita valsts nozīme ir jāglabā pastāvīgi. Novērtējot dokumentu saturu ekspertīzes laikā, patstāvīgai glabāšanai tika atlasīti galvenokārt tādi dokumenti, kas atspoguļo iestādes galvenos darbības virzienus atbilstoši paredzamajiem mērķiem. Tomēr, lai nodrošinātu visaptverošu fonda materiālu kopumu zinātniskiem nolūkiem bija ieteikts atlasīt glabāšanai arī sekundāru dokumentāciju, kas ļāva pilnvērtīgāk aizpildīt nepilnības iestādes galvenās darbības izvērtēšanā, īpašu uzmanību veltot sarakstei.

Noteikumos atsevišķi tiek atrunāta uzmanība izvērtējot dokumentu vērtību saistībā ar to veidošanas laiku, kas svarīgs Padomju Savienības tautu vēsturē (piemēram, 1812. gada Tēvijas karš, 1905. gada Krievijas revolūcija, 1917. gada Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija, pilsoņu karš un ārvalstu militārā iejaukšanās, lauksaimniecības kolektivizācija, un sociālisma atjaunošana, Lielais Tēvijas karš 1941 – 1945 u.c.). Par šiem periodiem patstāvīgai dokumentu uzglabāšanai tika noteikts komplektēt ne tikai pamatmateriālus, bet arī iespējami lielāku materiālu kopumu, kas visaptveroši raksturo noteikto periodu.

Noteikumos noteiktās prasības dokumentu izvērtēšanā, var raksturot kā diplomātisku pieeju. Diplomātika pēta oficiālo, juridiska rakstura dokumentu tipoloģiju, izcelsmi, ārējo formu (paleogrāfiskās iezīmes), iekšējo formu (struktūru jeb formulāru), saturu izmantošanu un apriti

sava laika vēstures norišu dokumentēšanas procesā, dokumentu tekstu vēsturi, dokumentu arhivēšanas un turpmākas glabāšanas vēsturi, izpēti un publicēšanas gaitu u. c. jautājumus, kas saistīti ar dokumentu producēšanu, izmantošanu un saglabāšanu. Pētot dokumentus kā vēstures avotus, diplomātikā tiek veikta dokumentu īstuma pārbaude, noteikta dokumentu sniegtās informācijas ticamības pakāpe un atklāta vēstures faktu reprezentācijas specifika dokumentu tekstos (*Ivanovs, 2019*).

Saskaņā ar Latvijas Republikas Arhīva likuma 1. pantu arhīviskā vērtība ir dokumenta informatīvais nozīmīgums vai šā dokumenta pierādījuma vērtība (*Arhīvu likums, 2010, 1. p.*). Savukārt, likuma 8. pants reglamentē dokumenta arhīviskā vērtības noteikšanu, saskaņā ar kuru dokumenta arhīvisko vērtību nosaka attiecīgā dokumenta izvērtēšanas procesā, ievērojot šādus kritērijus:

- 1) dokuments atspoguļo publiskās pārvaldes darbības, valsts politikas veidošanu un īstenošanu;
- 2) dokuments ir ilgstoši izmantojams institūcijas vai privātpersonas pienākumu un tiesību īstenošanai un aizsardzībai;
- 3) dokumentam ir vēsturiska, sabiedriska, kultūras vai zinātniska nozīme;
- 4) dokumenta izcelsme un ārējās īpatnības;
- 5) dokuments atspoguļo notikuma vai fakta īpašo raksturu;
- 6) dokumenta autora nozīmīgums (*Arhīvu likums, 2010, 8. p.*).

Par dokumenta arhīvisko vērtību Arhīvu terminoloģijas rokasgrāmatā skaidrots, ka to nosaka iespēja izmantot tajā ietvertu informāciju uzziņu un pētnieciskajam darbam (*Mazure u.c., 2004*). Tādējādi, visi šie kritēriji apstiprina dokumentu vēsturisko un arhīvisko vērtību.

Dokumentālo materiālu sastāvs

Atspoguļojot LNA JZVA uzkrātos dokumentus par Viesītes pilsētas DDP izpildu komiteju, ievērojot vienotajos Padomju Savienības Valsts arhīvu pamatnoteikumos noteikto, pirms dokumentāro materiālu vērtības ekspertīzes, jāskaidro ar fonda veidotāja un fonda vēstures izpēti, kā arī dokumentālo materiālu sastāva un satura izpēti. Fonda lieta ir dokumentu kopums (fonda arhīviskā vēsture, fonda administratīvā vēsture, biogrāfija, fonda pieņemšanas akts, ziņas par dokumentu fizisko stāvokli u.c.), kas raksturo arhīva fondu un visas ar to veiktās darbības (*Mazure u.c., 2004*). Jēkabpils rajona Viesītes pilsētas DDP izpildkomitejas fonda lieta (no 1963. gada līdz 2015. gadam) sastāv no 33 lapām un tās glabāšanas termiņš ir – pastāvīgi. Fonda lietā uzkrātie dokumenti ir: Vēsturiskā izziņa, akti par dokumentu nodošanu – pieņemšanu (kopā 12 akti), akts par zinātniski – tehnisko apdari, akts par makulatūrā atlasītiem dokumentāriem materiāliem (kopā 2 akti), akti un pārbaudes lapas par lietu esības un fiziskā stāvokļa pārbaudēm (kopā 4 vienības), akti par iztrūkstošajām lietām (kopā 2 akti), paskaidrojums par iztrūkstošajām lietām, fonda lapa un fonda kartiņa, atzinums par fonda kategorijas pārskatīšanu un atzinums par sevišķi vērtīgo dokumentu kategorijas piešķiršanu fonda dokumentiem. Fondam ir piešķirta 2. kategorija. Sevišķi vērtīgo dokumentu kategorijas piešķiršanas pamatojumā dokumentiem no 1944. – 1949. gadam ir norādīts, ka dokumenti atspoguļo okupācijas varas pārvaldes veidošanos pilsētā, saimnieciskās, sociālās un kultūras dzīves reorganizāciju un otrā pasaules kara seku likvidāciju (*LNA JZVA, 392. f., 1963*).

Viesītes pilsētas DDP izpildu komiteja dibināta 1944. gada septembrī un līdz 1949. gada 31. decembrim tā bija Jēkabpils apriņķa izpildu komitejas padotībā. Izpildu komitejas funkcijās ietilpa darbaļaužu apkalpošana, tā bija vietējais padomju varas orgāns darbaļaužu vajadzībām un to vadīšanai. Turpmākā Viesītes pilsētas DDP izpildu komitejas darbības periodizācija iedalās vairākos posmos:

- no 1949. gada līdz 1956. gadam Viesītes pilsētas DDP bija Neretas rajona izpildu komitejas padotībā;
- no 1956. – 1977. g. Jēkabpils raj. izpildu komitejas padotībā;
- no 1977. – 1991. g. tā pastāvēja kā Jēkabpils raj. Viesītes pilsētas Tautas deputātu padomes (TDP) izpildkomiteja;
- no 1991. – 1994. g. – Jēkabpils raj. Viesītes pilsētas ar lauku teritoriju valde;
- no 1994. – 2005. g. – Jēkabpils raj. Viesītes pilsētas ar lauku teritoriju dome.

Kopumā par arhīva fondā uzkrātajiem dokumentiem ir izveidoti 5 apraksti.

Apraksts Nr. 1 ir pastāvīgi glabājamo lietu apraksts par periodu no 1944. gada līdz 1977. gadam. Lietas ir aprakstītas hronoloģiska secībā. Kopā 1. aprakstā ir iekļautas 505 lietas, bet par 1944. gadā uzkrātajiem dokumentiem – 5 lietas:

- 1) Izpildu komitejas rīkojumi;
- 2) Izpildu komitejas sēžu protokoli;
- 3) Izpildu komitejas sēžu materiāli;
- 4) Ārkārtējās komisijas materiāli vācu iebrucēju un viņu līdzgaitnieku nodarīto ļaundarbību noteikšanai akti/ nogalināto pilsoņu saraksti u.c.;
- 5) no Padomju Savienības evakuēto pilsoņu saraksti (*LNA JZVA, 392. f., 1.apr., 1944*).

Visām šīm lietām ir piešķirta sevišķi vērtīgo dokumentu kategorija Nr. 2.

Apraksts Nr. 2 ir personālsastāva lietas par periodu no 1944. gada līdz 2009. gadam. Lietas aprakstītas hronoloģiskā secībā. Kopā 2. aprakstā iekļautas 393 lietas, bet par 1944. gadu tikai viena lieta – Algu saraksti (*LNA JZVA, 392. f., 2.apr., 1944*). Pārējos aprakstos iekļautās lietas neattiecas uz izvērtējamo periodu, tādēļ rakstā netiks atspoguļotas.

Kopumā raksturojot 1944. gādā izveidotos dokumentus, var tikai nojaust par situāciju Viesītes pilsētā. Gada laikā tika organizētas tikai piecas izpildu komitejas sēdes. Izskatītie jautājumi saistīti lielākoties ar saimniecisko darbību, kara seku novēršanu, ar komunālās saimniecības štatu pieņemšanu, par evakuēto PSRS pilsoņu atbalstīšanu, par inventarizācijas komisijas nodibināšanu, par pilsētā pamestās mantības pieteikšanu, par nakts mītnu maksas noteikšanu pilsētas viesnīcās, par darba laiku pilsētas izpildu komitejā, par elektrības tarifu noteikšanu un patēriņa ierobežošanu pilsētā, par pirts lietošanas maksu un citiem saimnieciskas dabas jautājumiem (*LNA JZVA, 392. f., 1.apr., 3.l., 1944*). Kopumā var secināt, ka dokumenti atspoguļo okupācijas varas pārvaldes veidošanos pilsētā, kā arī saimnieciskās un sociālās dzīves organizāciju okupācijas varu maiņas laikā. Par ļoti vērtīgiem dokumentiem var uzskatīt Ārkārtējās komisijas materiālus vācu iebrucēju un viņu līdzgaitnieku nodarīto ļaundarbību noteikšanai aktus, nogalināto pilsoņu sarakstus. Šajos dokumentos var izsekot Ārkārtējās komisijas veidošanās gaitai, sarakstei, paziņojumiem par komisijas pārstāvju izvērzišanu. Vērtīgi ir ziņojumi un saraksti par bijušajiem Viesītes pilsētas ebreju tautības iedzīvotājiem un citiem pilsētas iedzīvotājiem, kuri cietuši vācu okupācijas varas laikā (*LNA JZVA, 392. f., 1.apr., 4.l., 1944*). Var secināt, ka ar šo cilvēku nošanu izbeidzās svarīgs posms Viesītes pilsētas attīstībā.

Secinājumi un priekšlikumi

Dokumenti, atkarībā no laika, kad tie ir tikuši veidoti ir laikmeta vēstneši, kas konkrētā vēsturiskos notikumus. Latvijas Nacionālais arhīvs glabā nozīmīgas vēstures liecības, kas ļauj pētniekiem rekonstruēt pagātni. Neatkarīgi no tā, kad ir veidoti likumi un noteikumi par nacionālā dokumentārā mantojuma veidošanu, kā arī, kas tos ir izdevis, var saskatīt līdzīgus vērtību kritērijus. Strādājot ar arhīva dokumentiem, svarīgi ir ievērot normatīvos aktus un noteikumus, lai spētu nodrošināt pilnvērtīgu dokumentārā mantojuma kopuma uzkrāšanu. Raksta autore ir atspoguļojusi

tikai nelielu daļu uzkrāto dokumentu, bet laika periods – 1944. gads ir īpašs ar to, ka pilsētā sāka veidoties jauna okupācijas varas pārvalde. Rakstā atspoguļotie arhīva dokumenti ļauj izsekot pārvaldes veidošanās posmam Viesītes pilsētā. Atspoguļojot darba uzdevumos noteikto – dokumentu vērtību kritēriji tika meklēti vienotajos Padomju Savienības valsts arhīvu pamatnoteikumos (1962), laikā, kad tika veidota fonda lieta un atlasīti dokumenti patstāvīgai glabāšanai Valsts arhīvā. Tāpat, salīdzināšanai tika apskatīts Latvijas Republikas Arhīvu likums (2011), kas reglamentē dokumenta arhīviskās vērtības noteikšanu, saskaņā ar kuru dokumenta arhīvisko vērtību nosaka attiecīgā dokumenta izvērtēšanas procesā, ievērojot noteiktus kritērijus. Izpētot arhīva dokumentu sastāvu par 1944. gadu, Viesītes pilsētas DDP izpildkomitejā, tika izmantotas arhīvā patstāvīgi glabājamās lietas.

Izmantotie avoti un literatūra

1. *Arhīvu likums* (11.02.2010). LR likums ar groz. līdz 30.06.2020. <https://m.likumi.lv/doc.php?id=205971>, sk. 22.04.2020.
2. *Основные правила работы государственных архивов СССР* (1962). Главное архивное управление при совете министров СССР. Полученное 17.03.2020 из https://www.academia.edu/36713550/основные_правила_работы_государственных_архивов._М._1962
3. Ivanovs, A. (2019). *Diplomātika*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/2221>, sk. 22.04.2020.
4. Mazure, T. u.c. (2004). *Arhīvu terminoloģijas rokasgrāmata*. <http://www.arhivi.lv/sitedata/VAS/dokumenti/lvas-tiesibu-akti-pamattermini.pdf>, sk. 20. 04.2020.
5. LNA JZVA, 392. f. (*Jēkabpils rajona Viesītes pilsētas DDP izpildkomiteja*), Fonda lieta, 1963.
6. LNA JZVA, 392. f. (*Jēkabpils raj. Viesītes pilsētas DDP izpildkomiteja*), 1.apr., 1944.
7. LNA JZVA, 392. f. (*Jēkabpils raj. Viesītes pilsētas DDP izpildkomiteja*), 2.apr., 1944.
8. LNA JZVA, 392. f., 1. apr., 3. l. (*Pilsētas izpildkomitejas sēžu materiāli*), 1944.
9. LNA JZVA, 392. f., 1. apr., 4. l. (*Arkārtējās komisijas materiāli vācu iebrucēju un viņu līdzgaitnieku nodarīto ļaundarbību noteikšanai (akti, nogalināto pilsoņu saraksti u.c.)*, 1944.

Summary

Documents, depending on the time when they were created, are foretokens of the era, which concretize historical events. The Latvian National Archives holds important historical evidence, which allows researchers to reconstruct the past. Irrespective of when the laws and regulations on the creation of the national documentary heritage have been developed, as well as who has issued them, similar value criteria can be seen. It is important to comply with laws and regulations in order to be able to provide a full set of documentary heritage. The Jēkabpils Zonal State Archive of the National Archives of Latvia contains important documents on the history of Viesīte, events that took place during the Nazi German occupation of Latvia and the second period of the USSR. The author's interest is related to what exact documents were compiled (today the term – accumulation of documents is used) for independent storage in the state archives in accordance with the unified basic regulations of the State Archives of the Soviet Union. It is important to find out what criteria of the value of documentary material had to be met when compiling archive collections.

The basic principles of the examination of the scientific and practical value of documentary materials were: the historical approach, their comprehensive and complex evaluation. Examination of the value of documents was performed on the basis of certain criteria: content of documentary materials, time and place of their origin, significance of the institution (person) in whose operation they were created, autograph of legal force, authenticity, absorption, paleographic feature, linguistic, artistic and other features, duplicates, physical condition of documents and the degree of completeness of archival collections.